

2

**РЕЛІГІЄЗНАВЧА І РЕЛІГІЙНА ОСВІТА:
ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ
І ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ****2.1. *Анатолій КОЛОДНИЙ*. Релігієзнавча і релігійна освіти:
предметне поле і співвідношення.**

Релігія і освіта... Проблема їх співвідношення давно цікавила педагогічну громадськість і Церкву. Останнім часом, у зв'язку з актуалізацією релігійного чинника в суспільному і духовному житті, вона постала і в Україні. Питання не стоїть про те, давати чи не давати через систему освіти знання про релігію. Стоїть питання того, які знання і в якому обсязі про неї викладати, коли, де і хто їх має давати. Постає ще питання й того, чи мають існувати паралельно дві системи освіти – світська і духовна, а чи ж духовна освіта за своїм статусом має прирівнятися до світської і засвідчуватися такими ж документами, які чинні і в сфері світського життя. Але якщо це буде так, то певно що на духовну освіту тоді поширюється правило про вивчення в закладах освіти того обов'язкового переліку-мінімуму навчальних дисциплін, які нині викладаються у всіх світських навчальних закладах і які формують широкий світоглядний кругозір у їх реципієнтів. Певно що тоді підлягати контролю з боку Міністерства освіти і науки мав би й зміст духовної освіти. Держава мала б знати не лише те, чому тут вчать, а й як і хто учить.

Нині в Україні існують паралельно релігійна і релігієзнавча освіти. Якщо перша діє переважно в духовних навчальних закладах, її патронують конфесії і система її в ряді Церков вже склалася, то система релігієзнавчої освіти в наш час лише складається. Вона будується на засадах гуманізму, толерантності і дотримання конституційного принципу свободи світоглядів і принципу відокремлення Церкви від державної освіти. Долаються ті вади світської освіти, які були зумовлені донедавна її атеїстичною зорієнтованістю.

Донедавна у вищих державних навчальних закладах, як обов'язковий предмет, викладався курс академічного релігієзнавства, стандартна програма якого мала державне затвердження. Навчальні заклади, засновані на приватній основі, тоді і нині мають право вибору щодо вивчення релігієзнавчих курсів. Але вони, як і державні, повинні забезпечувати рівень релігієзнавчої освіти у відповідності з державними стандартами.

Оскільки вивчення релігії чіпає багато делікатних проблем не лише правового, а й світоглядно-виховного характеру, то навколо питань змісту й

організації релігієзнавчої освіти нині точаться палкі дискусії. Скажімо, дискутується питання того, чи релігієзнавча освіта є тотожною з релігійною, а якщо це так, то чи має педагог бути обов'язково релігійною людиною. Ще постає питання того, як узгодити програмові знання, визначені державним стандартом освіти, і власні погляди на релігію студента, який належить до того чи іншого віросповідання.

Світова освітянська практика вже давно довела, що релігійна і релігієзнавча освіта мають відмінний зміст, різну зорієнтованість і функціональність. Водночас вона засвідчила, що шкільне чи вузівське релігієзнавство не повинне виконувати функцію узгодження поглядів на релігії представників різних конфесій або ж молоді з релігійною і нерелігійною орієнтацією. Основна мета вивчення релігієзнавства - дати молоді повний обсяг об'єктивних, науково вивірених знань про релігію в різних її конфесійних визначеностях, знань з її історії і суспільного функціонування. Академічне релігієзнавство покликане з наукових позицій розглядати релігію в контексті світової культури, розкривати її сутність, місце і роль як в суспільстві, так і в житті людини. Саме такий підхід відповідає демократичним вимогам Конституції України, її принципам про відокремлення церкви від держави і школи від церкви, сприяє соціальній згоді і єднанню в суспільстві, пошановує суверенність кожного як особистості. В громадянському суспільстві на державному рівні не може бути ні релігійної, ні атеїстичної освіти. Останні можна організувати лише на приватному чи корпоративному рівнях. Загальнодержавна освіта має бути лише релігієзнавчою. Вона має готувати особистість до життя в полі конфесійному світі, дати об'єктивні знання принаймні про основні релігії, що існують в країні, виховати толерантне ставлення до них.

Проте останнім часом в засобах масової інформації, листах в державні органи все частіше порушується питання введення в школах, як обов'язкового предмету, "Християнської етики" або "Закону Божого", а у вузах - теології. Подекуди керівництво освітянських установ, зокрема на Галичині, ігноруючи принцип світськості державної освіти, закріплений Конституцією і чинним законодавством, самочинно ввело викладання релігійних курсів, залучивши до цього подеколи невідповідно підготовлених до педагогічної роботи служителів культури, різних проповідників або ж підготовлених на короткотермінових катехітичних курсах греко-католицької Церкви вчителів. Маємо не що інше, як організовану однією Церквою на догоду собі скриту катехізацію молоді у державних школах і на державний кошт. Такий підхід неприйнятний, бо ж він веде до дискримінації іновірних в сфері релігійної освіти, до її конфесіоналізації, силового насадження того чи іншого віросповідання і, нарешті, порушення прав людини на свою духовність взагалі. Ми не маємо повторити принцип радянської освіти, коли в школах, не рахуючись із наявністю дітей з віруючих сімей, обов'язково була атеїстична освіта. В наших школах навчаються діти із сімей різних конфесій, відмінних світоглядів. Конституція України велить з цим рахуватися. До того ж, вивчення релігії в системі державної освіти

повинне відповідати не тільки чинному в нашій країні законодавству, а також і міжнародним правовим документам в галузі свободи релігії і віровизнань, які нагально відкидають примусове насадження через державну школу якихось світоглядних систем.

Релігійна освіта - це навчальний процес, зорієнтований на передачу реципієнту певного обсягу релігійної інформації з метою підвищення рівня його релігійної освіченості, формування навиків освоєння змісту певного релігійного віровчення. Але релігійна освіта не є позаконфесійною. Для її проведення залучаються конфесійно зорієнтовані особи, а це призводить до односторонньо заангажованих оцінок ними інших віровчень, виховання негативного ставлення до них.

Релігійна освіта буває загальнопросвітницькою і професійно-зорієнтованою. Загальнопросвітницький характер має навчання релігії в парафіяльних і недільних (християнство), суботніх (їудаїзм, християни-адвентисти) та п'ятницьких (іслам) школах при громадах різних релігій, на різних біблійних курсах тощо. Професійно-зорієнтовану релігійну освіту, яку ще можна назвати богословською, проводять різного типу духовні навчальні заклади (академії, університети, семінарії, коледжі тощо). Від рівня духовної освіти в католицизмі і протестантизмі (на відміну, скажімо, від православ'я) залежить кар'єра особи в церковному житті. На початок 2014 року в Україні різні конфесії мали 13104 недільних, суботніх та п'ятницьких шкіл і 206 духовних навчальних заклади.

Але тут зауважимо на тому, що релігієзнавчу освіту не слід ототожнювати або підміняти богословською (теологічною). Остання, як і атеїстична, що домінувала в часи тоталітаризму, є світоглядно неплуральною, а водночас ще й конфесійно зорієнтованою. Організація ж богословської освіти в системі державних навчальних закладів взагалі суперечить принципам світськості освіти, відокремлення Церкви від Держави і державної школи від Церкви, спричинить до подальшого загострення суперечок і конфліктів на світоглядному й конфесійному рівнях, оскільки в державних школах і вузах навчаються віруючі з різних конфесій, а також діти невіруючих, яких нині в країні, згідно з соціологічними опитуваннями, десь 21% .

Ось як оцінив головний рабин Києва і України Яків Блайх ту ситуацію, яка складається з порушенням принципу світськості освіти при викладанні в школах християнської етики : “Де-факто сьогодні в багатьох школах України викладається християнська релігія (!). Цей предмет називається “Християнська етика”. Підручник вже видано. У ньому є речі, які не вкладаються в голову. Розповідаючи про християнські релігії, там говориться, якою поганою є будь-яка інша релігія. Я не хочу тут вдаватися в деталі, щоб не викликати скандал. Але взагалі цим варто зайнятися”. І далі: згідно діючого законодавства, “викладачі релігійних вчень і релігійні проповідники зобов'язані виховувати своїх слухачів у дусі терпимості і поваги до громадян, які не сповідують релігії, та до віруючих інших віросповідань”.

Проблема входження Церкви в школу нині актуалізувалася з ряду причин:

1. відзначаючи певну байдужість віруючих до храмових богослужінь, зокрема відсутність при цьому молоді, церква в такий спосіб прагне повернути їх до себе, за допомогою держави вирішити свою проблему дефіциту молодих парафіян;

2. домінуючі церкви таким шляхом хочуть здійснити своєрідний реванш за те, що в радянські часи вони були відсторонені від світської освіти, яка за своїм змістом була атеїстичною;

3. в такий спосіб деякі церкви (зокрема, УГКЦ та УПЦ МП) прагнуть вирішити проблему працевлаштування випускників своєї надмірно розбухлої мережі духовних навчальних закладів;

4. в цьому деякі церкви вбачають шлях вирішення на свою користь питань міжконфесійного і міжцерковного протистояння, бо ж одержують додаткові можливості для саморекламування, утвердження думки, що лише їх конфесія гарантує високу духовність і моральність особистості.

Якихось духовних спонук з боку державних структур при їх прагненні релігієзувати освіту немає. Тут ми спостерігаємо скоріше прагнення їх шляхом мовчанки вибачитися в такий спосіб перед церквою за організацію державою в недалекому минулому атеїстичного виховання у світській системі освіти. Наявне також прагнення цим посприяти деяким політичним силам (навіть окремим владним діячам) завоювати на свій бік прихильність віруючих виборців.

Свого часу В.Ющенко в роки свого президенства, діючи «по поняттям», а не через законотворчу діяльність Верховної Ради, видав розпорядження про вивчення в школах «Етики віри». Не з'ясувавши зміст означеного предмету, Міністерство освіти підмінило його «Християнською етикою», а подекуди на місцях пішли ще далі – «Історією православної культури» (з використанням при цьому навіть шовіністичного змісту російських підручників або їх аналогів). Відтак маятник різко рухнувся в протилежний бік – від атеїзації до релігієзації. Але при цьому нехтується те, що лише світська освіта може служити чинником збереження єдності країни, міжнаціонального і міжконфесійного миру, засобом розвитку творчої мислячої особистості.

Відтак, як бачимо, проблему «освіта – релігія» мають вирішувати не політики з Секретаріату Президента чи Верховної Ради, бо ж вони, із-за своїх вузьких партійних інтересів, зокрема з метою самореклами і завоювання голосів майбутніх виборців, можуть обстоювати позицію, що співпадає з інтересами однієї з фаворизованих ними конфесій. Конкретний приклад – відкриття в будівлі ВР храму Церкви Московського Патріархату, виступ на зборищі в Сєвєродонецьку митрополита з цієї ж Церкви. Зрозуміло, що опісля ці владники, попавши в залежність від певних церковних структур, вже вдовольняють їх запити, нехтуючи інтересами інших церков, а то й конфесій. Це, зокрема, мало і має нині місце в Криму, де влада всіляко підтримувала і підтримує тепер Церкву Московського Патріархату, та галичанських областях,

де Греко-Католицька Церква практично вже є напівдержавною і водночас тоталітарною. Скажімо, в цих областях навіть вирішення проблеми впровадження почергових богослужінь було використане для обмеження й витіснення православних. А в питаннях християнської освіти Собори УГКЦ під виглядом прохань вже дають поради Львівській адміністрації, як і що треба робити в освіті (Див.: Резолюція про освіту // Вірую. – 2002, 14 січня). Наявна небезпека ще й того, що в більшість шкіл після введення до навчальних планів християнської етики підуть священики домінуючої (десь понад 30% релігійної мережі країни) Церкви Московського Патріархату – Церкви, яка в переважній більшості свого єпископату та священства підтримує сепаратизм, стоїть на позиціях повернення в якийсь новий Союз, в «русский мир» патріарха Кирила, визнання України як «окраины» якоїсь східнослов'янської держави, української мови – як суржика польської і російської, а українців як малоросів, складової якогось єдиного «русского народа» поруч з великоросами і белоросами. І хто з вчителів і що протиставить цій прихованій по суті антидержавній пропаганді від імені Бога. Вчителі наших шкіл не підготовлені до цього.

Питання релігійної освіти тим більше не повинні вирішувати локально, на свій розсуд самі освітяни, бо ж тут також виявляться їх (а частіше – керівництва шкіл) конфесійні уподобання, підспівування позиціям владних структур, домінуючим церквам, а то й прагматичні матеріальні зацікавлення – одержати щось від останніх. Прикладом цього може служити прийняття директорами деяких шкіл Волині назарянства після того, як тут попрацювали благодійницькі місії цієї зарубіжної церкви. В цих школах вже з'явилися назарянські недільні школи, проводяться конфесією серед учнів інші релігійно-виховні заходи.

Проблеми змісту світської освіти тим більше мають вирішувати не церкви чи якісь їх об'єднання, бо ж при цьому матимемо явище конфесійної заангажованості, самозвеличення і самореклами якоїсь церкви чи конфесії. Інші ж релігійні утворення поставатимуть при цьому як далекі від культури і духовності феномени, а в підтексті – як шкідливі секти, що духовно ошукують людей, нав'язують їм хибну релігійність тощо. Зрозуміло, що такий вузькоцеховий підхід не сприятиме формуванню єдності нашого суспільства. Адже інші конфесії не зможуть змиритися з цим і будуть вдаватися до всіляких форм протидії цьому. Уже зараз маємо факти протистояння між дітьми в деяких школах на конфесійній основі, переведення батьками дітей в інші школи з тих шкіл, які за рівнем клерикалізації своєї роботи вже стали філіалами певних церков.

Проблема співвідношення релігії і освіти має вирішуватися на загальнодержавному рівні, хоч нині у нас, враховуючи значну заполітизованість нашого життя, тяжко це зробити. Маємо не стільки зростання релігійності, скільки своєрідну моду на неї. Дехто з політичних міркувань (далеких від переконаної релігійності) не тільки заграє з конфесіями шляхом потурання всіляким їхнім забаганкам, а ще й прагне підпорядкувати

вже своїм забаганкам дещо від конфесій, зокрема їх назву (наприклад, християнські чи мусульманські партії), перебрати на себе організацію виховання в душі певних віровчень тощо. Згадаймо тут ХДПУ Віталія Журавського чи Християнсько-ліберальну партію київського мера Леоніда Чернівецького, Партію мусульман Рафіда Брагіна...

Дехто вважає, що шляхом релігізації освіти можна піднести рівень моральності в суспільстві. Але тут треба дивитися правді в очі. Хіба в радянські часи, коли про християнську мораль взагалі не прийнято було говорити в позитивних тонах, ми мали такий розгул аморальності, як нині, коли ця мораль відкрито й активно пропагується не лише в храмах і молитовних будинках, а й по радіо і телебаченню, на шпальтах газет і журналів, на виховних годинах вчителя і в сімейних розмовах? А хіба в країнах Заходу, де ніяких заборон релігійна діяльність не зазнавала і де в школах навчають дітей релігії, така вже висока мораль, що ми можемо їм позаздрити? Те, що маємо ми нині (і це незаперечний факт), прийшло до нас після здобуття незалежності з країн саме християнської традиції через телебачення, Інтернет, кінофільми. Вже навіть Всеукраїнська Рада Церков б'є на сполох із-за цього імпортованого бруду, який руйнує нашу українську цнотливість і звичаєву, оспівану в пісні, високу моральність.

Відтак моральність залежить не від того, викладається, а чи ж ні в школах християнська етика, відвідує людина храм, а чи ж ні. Преса засвідчує багато прикладів аморальних вчинків з боку вихованих на християнській моралі священнослужителів. Тут і згвалтування, і крадіжки, і розбій, і сімейні нелади... Можна знати, що є гріхом, але коли маєш умови життя такі, що треба якось вижити самому, сім'ї, то тут вже моральні виміри стають дещо іншими. При цьому спрацьовує вже принцип: а чи морально не вчинити здавалося б аморальний вчинок, щоб не спасти вищий Божий дар – життя. Аморальність з'являється ще й там, де, як у нас в Україні кажуть, “із жиру бісяться”. Цікавим є те, що це “жирування”, служіння мамоні Церкви, як правило, не засуджують, а навпаки – ще й нагороджують “жирувальників”, підносять їх ледь не в ранг “святих” своїми нагородами за якісь там їм благодійницькі пожертви. Але ж вони вдаються до благодійництва на користь Церкви не стільки із-за прагнення до спокути своїх гріхів, а скоріше задля зменшення податкового тиску, часто заради самореклами і самозвеличення. А ще Христос застерігав від кичення зробленим добром.

Що стосується міркувань, згідно з якими світськість освіти веде до моральної деградації, втрати моральних орієнтирів і т.п., а відсутність релігійної освіти, орієнтованої на конкретні традиційні конфесії, із-за відсутності відповідної відпорності сприяє заповненню українського релігійного простору різними зарубіжними релігійними утвореннями, то тут претензії можуть бути у держави і церкви взаємні. Держава мала б подумати про формування такого змісту своєї освіти, який був би зорієнтованим на актуалізацію в навчальному процесі потенціалу загальнолюдських норм моралі, а також над створенням таких дитячих спільнот, які перебрали б на

себе ті виховні функції, які колись виконувала піонерія і комсомол. Церкві також слід подумати над актуалізацією таких форм своєї діяльності, які формували б відпорність щодо чужих, як для України, конфесій. Де є останнє, там НРТ робити нічого. Так, в галичанському регіоні релігійні новотвори складають лише один відсоток релігійної мережі, а на Тернопіллі із 1721 релігійної організації лише 11 є новотворами.

Дехто твердить, що впровадження богословських предметів в систему світської освіти сприятиме зростанню духовності молоді. Але при цьому має місце надто звужене розуміння самого феномену духовності. Вона ототожнюється з релігійністю, навіть церковною християнськістю. І що ми маємо. Надто велику безпорадність і неосвіченість виявляли кращі випускники з вищою філософсько-богословською освітою Чернівецького університету при зустрічах їх навіть із студентами 2-3 курсу світського університету “Києво-Могилянська Академія” під час роботи літніх Міжнародних молодіжних релігієзнавчих шкіл, які вже шість років організовує УАР та МАР при участі Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ.. А це тому, що в навчальному плані цього факультету лівова доля годин була відведена вивченню богословських дисциплін (так, лише 800 годин на Святе Письмо), а світські предмети були на годинному мізері (наприклад, на всі філософські предмети на цьому ще й філософському факультеті виділялося лише 180 годин). То ж яку духовність може принести в школу недоосвічений випускник такого духовного навчального закладу? З одного боку, він дискредитує саме християнство, носієм якого часто на рівні простого літургіста виступає. А, з другого боку, він не може на рівних говорити навіть із сучасним студентом нижчого курсу, що має широкий пізнавальний кругозір, творчо опановує здобутки світової культури і науки. При прирівнюванні дипломів світської і духовної освіти цей фахівець-богослов претендуватиме на читання релігієзнавчих дисциплін. Але, як це визнає навіть священик УПЦ МП Олександр Кубеліус, “викладати цей предмет мають не священнослужителі, оскільки їх кваліфікація (переважної більшості) не відповідає вимогам сьогодення, перебуває на вкрай низькому рівні і при цьому не виключається конфесійна заангажованість, а професійні державні світські фахівці-релігієзнавці” (Цит.за: Релігійна панорама. – 2001. - № 11. – С. 61).

Прагнучи ввійти у світську освіту, Церква водночас не пускає Державу у свою духовну освіту. А варто було б поглянути з висот сьогоднішніх духовних здобутків людства на зміст тієї освіти, яку пропонують своїм слухачам нині духовні навчальні заклади, бо ж вони опісля посиляють своїх випускників нести свої знання в маси. Державі варто було б знати, якщо вони прагнуть прирівнювання, з чим вони до них йдуть. Певно, що після таких контрольних перевірок і внесення відповідних доповнень в навчальні плани главі УГКЦ кардиналу Любомиру Гузару не прийшлося б говорити, що священники його Церкви мають такий низький рівень гуманітарної підготовки, що віруючі лише із-за своєї вихованості мовчки дослуховують їх проповіді до кінця. Що ж тоді говорити про священників православних церков, у яких навчальні плани

духовних навчальних закладів із переліком загальноосвітніх предметів ще бідніші й не так освічений викладацький склад їх, подеколи це переважно священники-практики.

Проте, враховуючи світськість нашої держави, велику конфесійну строкатість її релігійної карти (понад сто різних конфесій, церков і течій), наявність значної кількості людей з нерелігійною світоглядною орієнтацією (понад 20%), в системі державної освіти, на нашу думку, має бути організоване вивчення саме релігієзнавчих навчальних дисциплін.

Релігієзнавча освіта - це система освітянської роботи, метою якої є озброєння особи всією сумою знань, які має академічне релігієзнавство про природу, сутність, функціональність, історію та географію релігії. На відміну від релігійної освіти, релігієзнавча є: світоглядно-плюральною, оскільки знайомить своїх реципієнтів з різними поглядами на релігії; конфесійно незаангажованою, оскільки без будь-яких симпатій чи антипатій розкриває сутність віровчення, особливості культу, характер історії різних релігійних течій. Релігієзнавча підготовка забезпечує принцип світськості освіти, відповідає повністю положенню правових документів про відокремлення школи від Церкви, а Церкви - від Держави. Вона прагне утвердити в навчальний процес принцип переконування, творчого мислення, а не сприйняття учбового матеріалу лише на віру. Релігієзнавча освіта шанує в людині особистість і формує в неї відчуття власної гідності, а не якоїсь там гріховної й безвільної істоти, для якої власне Я є нічим.

Релігієзнавчу освіту мають забезпечити державні навчальні заклади. Дисциплінарна визначеність її повинна бути відмінною в середній і вищій школі, в системі релігієзнавчої спеціалізації. Як на нас, то, як в Росії, в середній школі слід вивчати переважно історію релігій, сучасні релігії світу, а у вищій - вже основи релігієзнавства, систему релігієзнавчих спецкурсів. Можливий еталон підручника з переліком бажаних тем для релігієзнавчої освіти ми подали видруком книги "Академічне релігієзнавство" (К.: Світ знань, 2000 та 2007).

До викладання релігієзнавства слід допускати педагогів, які здобули спеціалізовану релігієзнавчу освіту в державних університетах України. Вона вже є в Київському, Одеському, Донецькому, Чернівецькому, Прикарпатському державних й Українському (Київ) та Дрогобицькому педагогічних університетах. Вирішується питання відкриття релігієзнавчих спеціалізацій і в ряді інших вузів.

Підготовку релігієзнавців в Україні насамперед було налагоджено в Київському Національному університеті ім.Т.Г.Шевченка. Навчальний план спеціалізації тут включає, окрім базового курсу "Релігієзнавство", історію християнства і релігій Сходу, дисциплінарне релігієзнавство - філософію релігії, феноменологію релігії, історію релігії, етнологію релігії, психологію й соціологію релігії, курси з релігійної філософії різних конфесій, основ християнського віровчення, містикознавства, з нетрадиційної релігійності, панорами сучасного релігійного життя, історії релігієзнавчої і богословської

думки як світу, так і України, а також спецкурси з української релігійної духовності, історії релігії в Україні та інші. Студенти проходять науково-дослідницьку та педагогічну релігієзнавчі практики, пишуть курсові й дипломні роботи з різних релігієзнавчих дисциплін, мають зацікавлені зустрічі в різних конфесіях з носіями їх віровчення. Проте зауважимо тут на тому, що зміст релігієзнавчої освіти в вузах ще потребує свого наукового обґрунтування і вдосконалення. Насамперед слід враховувати дисциплінарну структуру релігієзнавства як сфери гуманітарного знання. На часі написання програм і підручників з різних релігієзнавчо-дисциплінарних курсів і спецкурсів. Зокрема, Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ вже підготувало спецкурси «Дисциплінарне релігієзнавство», «Конфесіологія релігії», «Історіософія релігії», «Етнологія релігії», «Практичне релігієзнавство» та ін. Можлива міжвузівська кооперація в обміні викладачами, які могли б їх викладати на належному науковому рівні.

Підготовку спеціалістів вищої наукової кваліфікації з релігієзнавства в Україні можна було б організувати через аспірантуру і докторантуру Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, деяких провідних університетів.

З метою забезпечення повноти і наступності в релігієзнавчій освіті варто було б утворити при Міністерстві науки і освіти України спеціальну методичну комісію, завданням якої була б підготовка навчальних програм з релігієзнавчих дисциплін, організація написання підручної літератури, проведення науково-методичних конференцій тощо. Останнім часом у багатьох вузах України видруковано свої підручники з релігієзнавства. Метод комісія мала б організувати рецензування їх, визначення здобутків і недоліків. А останні є. Дехто з викладачів курсу ще не відійшов в оцінках релігійних феноменів від атеїстичних стереотипів радянської доби, дехто захоплюється історією релігій, дехто виявляє незнання сучасної релігійної ситуації в Україні і світі, дехто пише конфесійно заангажовано, а дехто виявляє повне незнання здобутків сучасного світового і вітчизняного релігієзнавства, про що свідчать навіть назви рекомендованої до вивчення літератури. То ж колективне написання якогось еталонного підручника з усуненням зазначених недоліків на часі.

Ряд діючих в Україні Церков порушують питання про впровадження в навчальний процес світських вузів як окремої навчальної дисципліни **теології**. При цьому не враховується сама специфіка світської освіти, адже вона вчить пізнавати істину, а не сприймати її беззастережно на віру, як це повинно бути при вивченні теології, вчить розмірковувати, заперечувати й стверджувати, а не бездумно освоювати, сприймати її знання таким, яким його подають беззмінно тисячі років. Зрозуміло, студент світської системи освіти сприйме із смішком біблійну інформацію, що заєць має нероздвоєні копита, а Йону проковтнув кит і він сидів у нього в череві три доби. То чи потрібно плодити еретиків, бо ж мислячий студент ніколи не прийме на віру будь-який догмат релігії. А при цьому, як тоді вирішувати питання з екзаменаційною оцінкою? Саме тому в

багатьох країнах вивчення “Теології” передано в систему богословської (теологічної) освіти, а в світській її системі вивчають Religious Studies. Це ми маємо навіть в сусідньому Ягелонському університеті значно католизованої Польщі. В цьому університеті Кракова працює навіть солідний Інститут релігієзнавства, досвід роботи якого вартий вивчення і впровадження в Україні.

Не станемо тут з'ясовувати зміст і специфіку теології (богослів'я). Це питання відносно добре розглядається в нашому підручнику “Академічне релігієзнавство”. Ми вважаємо, що у системі вищої світської освіти має вивчатися саме релігієзнавство. Воно, як і будь-яка інша сфера наукового знання, не визнає абсолютної усталеності якихось знань. На відміну від теології, елемент віри присутній в ньому як принцип, а не як інструмент осягнення. Раціональному в релігієзнавстві відводиться провідне місце. Всі його положення обов'язково повинні дістати емпіричне підтвердження, теоретичну доказовість. Богослов'я ж свої положення не доводить до чуттєво-сприйнятної наочності чи логічної очевидності й чіткості.

Християнське богослов'я, як правило, замикається сферою Святого письма. Образно кажучи, воно завмирає часово і просторово. Основним для нього є Бог в контексті його функціонування. В богослів'ї якщо й існують люди, суспільство взагалі, природне середовище, то лише як сфера діяльності Бога, прояв його промислу, зафіксованого в оповідях Священних книг. Тому богослів'я є вужчим за предметом своєї зорієнтованості від релігієзнавства. Останнє, як свідчить навіть етимологія його терміну, вивчає релігію як багатофункціональний феномен, а вже в контексті цього вивчення акцентує увагу на Святому письмі. Для вивчення релігії воно застосовує як загальнонаукові, так і специфічні методи пізнання. Це дає йому можливість проникати в сутність релігійних процесів і не залишатися на поверхні явищ.

Академічне релігієзнавство відрізняється від теології також своїм світоглядним плюралізмом і позаконфесійністю. Воно хоч і вказує на певні відмінності різних релігій, проте досліджує їх як однорідні явища, не віддає оціночну перевагу жодній з них. На відміну від теології, яка має чітку конфесійну окресленість (так, немає християнської теології взагалі, а є католицька, православна і у великому різноманітті протестантська) і в її межах має зберегти свою тотожність, релігієзнавство існує у формі різноманітних течій і шкіл. Від теології його різнить також складна і змінна дисциплінарна структура, яка дає можливість осягнути релігію не тільки як ціле, а й в цілому, в процесі її змін і широкої функціональності. До цієї структури входить насамперед філософія релігії, її історія та історіософія, психологія та соціологія, етнологія та географія, феноменологія та культурологія релігії. Нині актуалізується практичне релігієзнавство. Воно покликане не лише сприяти толерантизації міжконфесійних відносин, а й вирішенню питання включення релігійних спільнот в контекст духовного і національного відродження України, здоланню тих відцентрових тенденцій, що є в деяких конфесіях щодо розбудови незалежної і суверенної України.

Релігієзнавство до вивчення релігійних феноменів підходить з позиції розуму, а не сліпої віри, беззастережного прийняття догмату тільки тому, що він є догмат, як це має місце в богослів'ї. У ньому не спрацьовує принцип: віра не доказує себе, а показує. До того ж, теоретичне релігієзнавство, як вище зазначалося, доповнюється практичним. Воно обстоює право кожної людини на свій шлях до Бога у відповідності зі своєю совістю. Якщо людина обрала якусь конфесію, знаходить себе в ній і сприймає її віровчення як єдиноістинне, то ніхто не має права руйнувати її духовний суверенітет, силою нав'язувати їй якісь інші переконання. А саме так хочуть діяти ті конфесії, які прагнуть пропхнути своє конфесійне богослів'я у світські навчальні заклади. Проте всьому своє місце і свій час.

Митрополит Димитрій (Рудюк), будучи ще ректором Київської богословської академії УПЦ КП, наголошуючи на тому, що вони розвивають конфесійну православну теологію, слушно звинуватив «деяких релігієзнавців» в тому, що вони «мають бажання витворити якесь світське богослов'я, позаконфесійне», а опісля ввести його до вузівської освіти як обов'язкову навчальну дисципліну. «Але ж там, де починається позаконфесійне богослов'я, зникає будь-яке богослов'я взагалі!- чітко наголошує владика. - Теологія народжувалася в конфесійній послідовності» (Голос Православ'я. – 2007. - №13. – С. 4). Слова митрополита мали б послужити засторогою тим, хто мусолить введення до навчальних процесів вузів курсу «Теологія». Якщо теології взагалі немає, то тоді постає питання, а яку теологію (католицьку, православну, протестантську чи якусь поза християнську) буде включено до навчальних планів? Та й хто її читатиме! Конфесійна теологія може читатися в навчальних закладах відповідної релігійної течії.

Церква (і то скоріше деякі її конфесійні християнські різновиди) нині прагне до того, щоб використати державну освіту у своїх інтересах. Подеколи вона вдається до оцерковлення вчителів на спеціально для цього організованих курсах. Проте ми вважаємо, що державна школа – не місце для релігійної освіти. Її мають проводити навчальні заклади, які організовуються конфесіями при своїх керівних установах, монастирях, парафіях. Як виняток, можна було б дозволити їм використовувати попервах частково (на правах оренди) приміщення державних навчальних закладів, але без підпорядкування навчального процесу в них керівництву різних інституцій Міністерства освіти і науки.

Певно, можна було б також законодавчо визначитися в тому, що конфесії можуть відкривати свої загальноосвітні учбові заклади, де б отримували світську освіту ті, хто навчається в них. При цьому конфесії могли б запрошувати до викладання тут загальноосвітніх дисциплін лише тих викладачів, диплом яких визнається державою. Слід визначитися в тому, що загальноосвітня програма цих навчальних установ, якщо вони претендують на видачу документів про освіту державного зразка, мала б затверджуватися обласними відділами освіти, а то й Міністерством освіти і науки України, могла б фінансуватися робота викладачів загальноосвітніх дисциплін з

бюджетних коштів. Водночас в цих навчальних установах могли б викладатися і релігійні предмети за визначенням переліку їх конфесіями.

Демократизація українського суспільства відкрила сприятливі можливості для організації релігійної освіти в нашій країні. Якщо в тоталітарні часи в Україні діяла всього одна православна духовна семінарія в Одесі, то на початок 2014 року маємо вже 206 духовних навчальних заклади різних конфесій, в яких навчається 26017 слухачів.

Більше всього їх в Українській православної церкви Московської юрисдикції - 20, де готуються до різних видів релігійної діяльності 7078 осіб. Церква має в Києві свою духовну академію. Київський патріархат в 2013 році мав 18 навчальних духовних установ з 1574 слухачами. З них дві духовні академії - у Києві і Львові, богословський факультет при Чернівецькому університеті ім. Ю.Федьковича. Автокефальна православна Церква має 7 духовних навчальних закладів із 145 слухачами. Серед них виділяється своєю навчальною відкритістю і творчим підходом до формування навчального плану Харківський колегіум ім. патріарха Мстислава.

Надто багато уваги організації богословської освіти приділяють греко- і римо-католицька Церкви. В 2013 р. УГКЦ мала в Україні п'ятнадцять семінарій і духовну академію. У Львові церквою відкрито Український католицький університет. Навчанням в греко-католицькій системі освіти охоплено 1307 осіб. 9 навчальних установ римо-католиків мають 411 слухачі.

За підтримки зарубіжних центрів в останні роки спостерігається активізація роботи з організації релігійної освіти в традиційних для України протестантських церквах. Так, баптисти різних організаційних об'єднань мають 48 своїх навчальних установ, де здобувають релігійну освіту понад 9 тисяч осіб. Євангельські християни мають 9 днз з 1021 слухачем. В 7 навчальних закладах спільнот п'ятидесятників нині понад 510 слухачів, а в чотирьох адвентистських їх 453. За спонсорства благодійницької організації АДРА Церквою адвентистів сьомого дня відкрито в приміській зоні Києва - в селищі Буча - Український гуманітарний інститут, який, маючи світський характер і працюючи за стандартами світської освіти, навчає студентів переважно із сімей адвентистів на чотирьох факультетах. Цей досвід організації в рамках певної конфесії вищих світських навчальних закладів мали б використати інші Церкви, а не виявляти прагнення оцерковнити державну освіту України.

Прагнуть організувати підготовку кваліфікованих кадрів шляхом відкриття своїх навчальних установ і нові релігійні течії. Так, має вже 4 своїх духовних семінарій Церква Повного Євангелія (854 слухачі), чотири – Українська християнська євангельська Церква (300 слухачів), організували шість своїх навчальних установ інші харизматичні течії. Має одну свою навчальну установу РПЦ закордонна (30 слухачів) і три Церква Христа (65 слухачі), два – пресвітеріани (131 слухач) і одну – українські лютерани. В семи іудейських духовних закладах навчається 228 осіб, 8 мусульманських –

434 і в одній рунвірській – 24. Діє Акаднмія ведичних знань Товариства свідомості Крішни і ще дві духовні установи конфесії.

Замість того, щоб нарощувати кількість своїх недільних шкіл при парафіях, Церкви скоріше із-за ледацтоватості батюшок і прагнень до нахлібництва в державних школах, забезпечення своєї освітницької діяльності за державні гроші помітно скоротили кількість недільних шкіл.

Зрозуміло, що кожна з конфесій по-своєму забезпечує навчальний процес в своїх коледжах, семінаріях, інститутах, академіях та університетах, різну мету переслідує цим. Так, греко-католики зорієнтовують діяльність своїх навчальних установ на підготовку, окрім священнослужителів, ще й капеланів, викладачів релігійних курсів для загальноосвітніх шкіл. Саме тому вони більше всіх воляють про оцерковлення світської освіти, хоч, зрозуміло, ніхто не допустить їх випускників в школи негаличанського регіону, як це має місце в Галичині. Це призведе до нових форм міжконфесійного протистояння, як це мало місце з перенесенням УГКЦ в Київ зі Львова свого керівного центру, а на Сході України – з творенням нею своїх екзархатів.

Україна в наш час знаходиться під активним впливом різних міжнародних місіонерських центрів і корпорацій, які проводять різноманітні релігійні заходи, зокрема, конгреси, конференції, семінари за участю іноземних проповідників. В Україні нині активно діє більше 500 зарубіжних місій і місіонерських організацій. Серед них: "Благодійність", "Гедеон", "Маріам", "Нова церква", "Обітниця світу", "Сім'я", "Чайтан"ї" та ін. Значна кількість іноземних місіонерів прибувають в Україну з туристичними або службовими візами як фахівці в галузі освіти, охорони здоров'я і культури. Але невдовзі після приїзду вони розгортають широку релігійну місіонерську діяльність. Останнім часом в державних установах освіти набули поширення різні міжнародні релігійні програми і проекти, що видаються як новаторство у педагогіці. Подекуди започатковано створення в державних загальноосвітніх школах класів релігійного спрямування.

Окрім дошкільних закладів і загально-освітніх шкіл, зарубіжні місіонери паралельно прагнуть проводити свою роботу й у вищих навчальних закладах України. Для роботи на кафедрах іноземних мов багатьма вузами запрошуюються зарубіжні фахівці, що є носіями водночас і певних конфесійних орієнтацій. Серед останніх чимало людей з богословською освітою і досвідом місіонерської роботи. Інтенсивне вивчення англійської мови вони здійснюють саме на релігійній основі, зокрема на матеріалі біблійних сюжетів і псалмів. За таких обставин вивчення літературної англійської мови підміняється теологічним варіантом англійської мови, яка має вузьку сферу вжитку і мало придатна для мовної практики.

В деяких вузах самоініціативно створюються студентські релігійні товариства з вивчення проблем сучасного християнства і східних релігій. Особливу увагу на місіонерську роботу серед вузівської інтелігенції і студентів звертають різні харизматичні об'єднання, Церква Єднання (Муна), Міжнародне товариство свідомості Крішни, Міжнародна комуна саньясинів та

ін. Так, при Сімферопольському університеті було створено студентську громадську організацію "Університет Махаріші Махеш Йоги". Основний напрямок діяльності цього університету - освоєння ведичних знань, які охоплюють проблеми філософії, медицини тощо. Керівництво і викладання в університеті здійснюють зарубіжні місіонери.

Аналіз місіонерської освітянської діяльності різних зарубіжних центрів України засвідчує те, що роль релігійного чинника у вихованні української молоді є досить суперечливою і далекою від толерантності. Місіонери різних конфесій дають інтерпретацію загальнолюдських і християнських моральних цінностей у рідній своїй конфесії. Керуючись принципом релігійної нетерпимості, вони нерідко принижують значення інших віросповідань, зокрема традиційних для України, а також світських моральних цінностей.

Деформована релігійна освіта і релігійне виховання молоді не сприяють становленню у неї гармонійної духовності, формують невпевненість у власних силах, почуття меншовартості, нетерпимості до інших релігій, войовниче ставлення до іновірців. Як це засвідчують непоодинокі приклади, навіть вивчення християнської етики не стало чинником високої моральності молоді, панацеєю від моральних вад. Тому важливо, щоб держава захищала духовні інтереси своїх громадян, будь-яку місіонерську діяльність спрямовувала в рідніше дотримання свободи совісті, національних пріоритетів, загальнолюдських цінностей.

Релігійна освіта і виховання не можуть проводитися екстремістськими методами і спрямовуватися на нівелювання історичних та національних цінностей українського народу з метою утвердження релігійних принципів однієї з протестантських чи якихось нових конфесій. Деформоване релігійне навчання і виховання не приносить користі у розвитку духовних цінностей українського суспільства, формує нетерпимість до інших релігійних вірувань, принижує громадянську гідність українських дітей.

Відтак, на нашу думку, в системі державної освіти має бути організована лише релігієзнавча освіта. В усіх формах навчання вона повинна здійснюватися на принципах гуманізму, толерантності і дотримання принципу свободи совісті і віросповідань. Релігієзнавча освіта має спрямовуватись в русло нормалізації міжконфесійних відносин і забезпечення стабільності суспільного життя в Україні. Лише вона може озброїти молодь знаннями закономірностей виникнення, розвитку й функціонування релігії, різноманіття її феноменів, взаємозв'язку і взаємовпливу релігії та інших сфер культури. Окрім глибоких знань релігійного феномену вкладача-релігієзнавця має характеризувати висока моральність, толерантність, об'єктивність, допитливість, вміння незаангажовано працювати з віруючими людьми і бажання розуміти їх.